

Het 'Musée Imaginaire' van de negentiende eeuw - XI

In deze aflevering van het 'Musée Imaginaire' herinnert Peter van Zonneveld er aan dat het Nederlandse grondgebied in de vorige eeuw meer omvatte dan het huidige kikkerlandje en hij pleit er – met recht – voor dat, indien er ooit een museum van de negentiende eeuw komt, daarin dit aspect niet vergeten mag worden.

Met deze aflevering heeft de redactie gemeend de serie te moeten beëindigen. Het zou geen moeite kosten er nog jaren mee door te gaan, maar het doel lijkt nu voldoende bereikt: aan te tonen dat een museum speciaal voor 'onze' negentiende eeuw een zeer fraai en interessant museum kan zijn, dat zowel voor een breed publiek als voor bezoekers met een specifiek gerichte belangstelling het nodige te bieden heeft. Voorlopig zal een dergelijk museum wel imaginair blijven en of dat zo erg is valt te bezien nu de negentiende eeuw langzamerhand een wat prominentere plaats aan het krijgen is binnen de bestaande musea. Maar het blijft een aardig idee, waaraan van mij binnen onze werkgroep nog enige tijd mag worden vastgehouden. In de eenentwintigste eeuw kijken we wel verder.

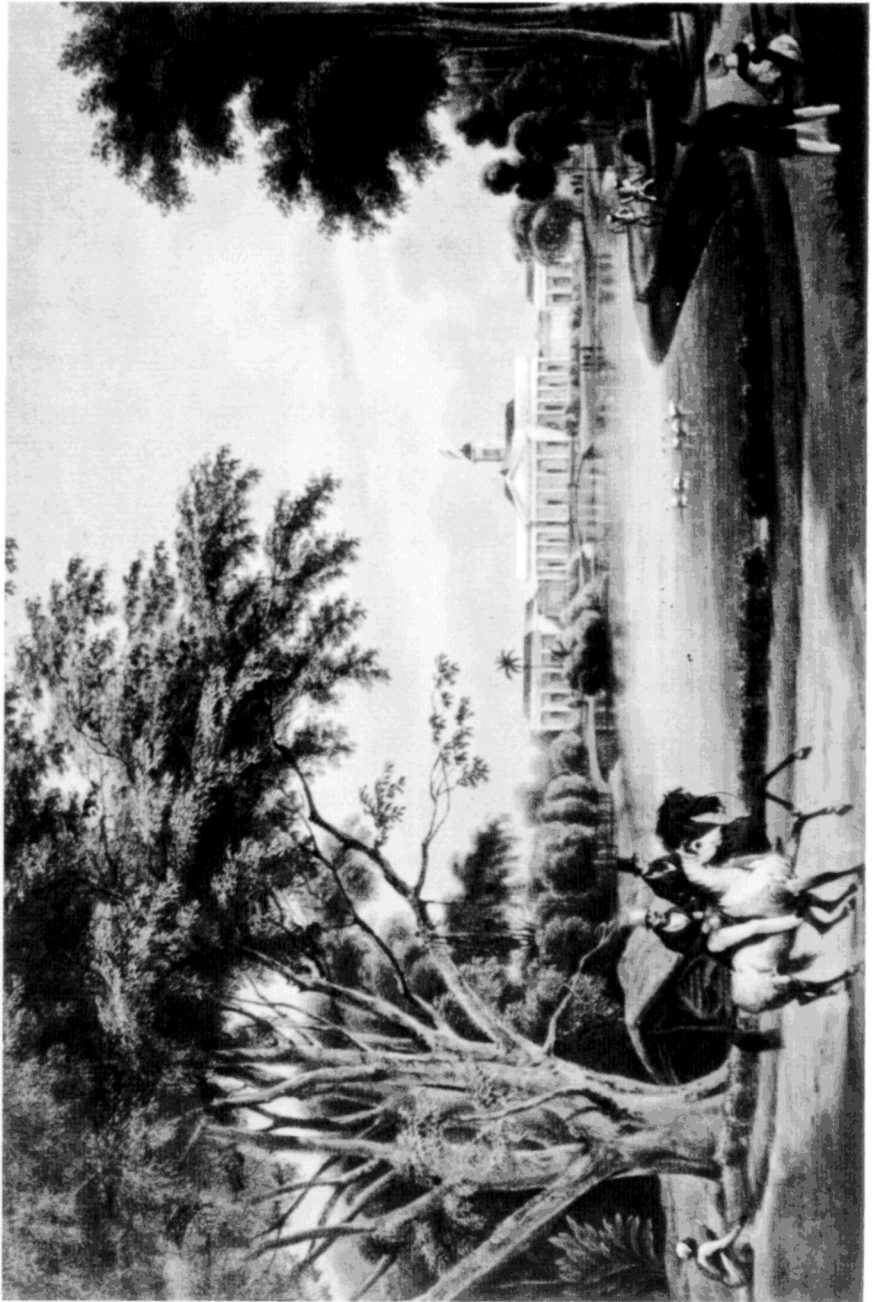
J.J.H.

De Camera Obscura te Buitenzorg

Het aandeel van Indië in de Nederlandse cultuur van de negentiende eeuw

In een 'Musée Imaginaire' van de negentiende eeuw mag Nederlands-Indië niet ontbreken. Het Rijk van Insulinde speelt in de wereld van kunst en cultuur een belangrijke rol. Juist in de vorige eeuw is de belangstelling voor Indië aanzienlijk toegenomen. Toen na de val van Napoleon een einde kwam aan het Engels tussenbestuur op Java, stortte het koninkrijk zich vol hartstocht op de ontsluiting van de Indische archipel. Op last van koning Willem I werden allerhande initiatieven ontplooid om de kennis van Indië te vergroten.

'Ons moet niet langer de verdienste ontgaan van Onze koloniën even grondig te kennen als onze naburen de hunne. Java alleen zal in alle de rijken der natuur tot de belangrijkste waarnemingen en ontdekkingen aanleiding geven. De fysieke geographie van dat heerlijke eiland zal misschien ophelderen, wat elders nog raadselachtig voorkomt, en de wijsgeerige beschouwing der zeden en denkwijze van deszelfs inwoonders zal de veiligste middelen ontwikkelen om hunne liefde en vertrouwen voor eene reeks van jaren aan Holland te verzekeren.' Dat schreef A.R. Falck, secretaris-generaal van de Souvereine Vorst, op 13 december 1814 aan de Amsterdamse hoogleraar Reinwardt, die naar de Oost werd gestuurd als directeur van landbouw, kunsten en wetenschappen op Java en de naburige eilanden.

In 1817 stichtte Reinwardt 's Lands Plantentuin te Buitenzorg. Er kwam een Natuurkundige Commissie, die tot taak kreeg onbekende gebieden te exploreren. Jonge, gedreven natuuronderzoekers als Heinrich Kuhl en Johan Coenraad van Hasselt werden uitgezonden om alles wat zich als plant of dier in de archipel ophield, te bestuderen, te verzamelen en naar het moederland te zenden. Gouverneur-generaal Van der Capellen speelde hierbij een stimulerende rol. Zijn Engelse voorganger Thomas Stamford Raffles had in zijn *History of Java* (1817) laten zien, welk een rijkdom Indië op historisch, volkenkundig en geografisch terrein te bieden had. Ook Van der Capellen liet zich niet onbetuigd. In de reisverhalen van Maurits Ver Huell en Johannes Olivier wordt een fascinerend beeld van die periode opgeroepen, terwijl ook schilders en tekenaars het nodige hebben bijgedragen om het Indië van de eerste helft van de negentiende eeuw voor het nageslacht vast te leggen.

In 1972 organiseerde het Rijksmuseum de tentoonstelling 'Nederlandse schilders en tekenaars in de Oost', waarbij ook aan deze periode ruim aandacht werd geschonken. De gelijknamige catalogus van J. Terwen-de Loos bevat een schat aan gegevens over de kunstenaars die in die dagen in Indië werkzaam waren. Daar is allereerst de Belgische schilder Antoine Payen (1795-1853), wiens werk wordt bewaard in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Minder bekend is de tekenaar A.J. Bik (1790-1872), die in 1815 Reinwardt vergezelde als 'kunsttekenaar' en in 1824 deelnam aan Van der Capellens vermaarde reis naar de Grote Oost (de Molukken en de Kleine Soenda-eilanden).

Een jaar of vijf geleden wandelde ik op een vrijdagachtermiddag over het Singel te Amsterdam. In de etalage van een antiquariaat en prentenwinkel zag ik opeens, op een schildersezal, een gekleurde lithografie die ik meteen herkende als een afbeelding van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, met op de achtergrond het vermaarde paleis en op de voorgrond een tweetal heren te paard, gekleed in de mode uit de tijd van de *Camera Obscura*. Het was de epische concentratie van alles wat ik leuk vind aan de negentiende eeuw. Mijn begeerte om deze steendruk te bezitten werd onmiddellijk gewekt, maar de winkel was gesloten en zou pas op dinsdag weer geopend zijn. Ik ging naar de universiteitsbibliotheek om daar het standaardwerk van John Bastin en Bea Brommer te raadplegen: *Nineteenth Century Prints and Illustrated Books of Indonesia* (1979). Daaruit begreep ik, wat ik zojuist had gezien: 'Vue Du Palais De Buitenzorg', een handgekleurde litho van 34,2 bij 49,6 cm door W.J. Gordon naar A.J. Bik uit J.J. van Braams *Vues de Java* (Amsterdam 1842).

De steendruk bleek deel uit te maken van een serie van zes, naar tekeningen van A.J. Bik en Th. Reijgers, verschenen bij de vermaarde firma van François Buffa et Fils. Over de datering heeft in de loop der tijden nogal wat onzekerheid bestaan. Het paleis is te zien in de situatie van na de aardbeving van 1834, de kleding van de twee ruiters is onmiskenbaar uit de periode tussen 1835 en 1840, en aangezien de welgestelde landeigenaar

J.J. van Braam begin 1841 met de tekeningen naar het moederland is teruggekeerd, houd ik het er op dat mijn associatie met de *Camera Obscura* helemaal zo gek niet was.

Toen ik op dinsdag contact opnam met de prentenwinkel, moest ik vernemen dat de litho niet afzonderlijk verkrijgbaar was, omdat de complete serie van zes te koop werd aangeboden. Het bedrag dat daarvoor gevraagd werd, kon ik niet betalen. Het standaardwerk van Bastin en Brommer bezit ik inmiddels wel. Het staat in mijn kast naast *Verlaat Rapport Indië* (1968) en *Dagwerk in Indië* (1972) van J. de Loos-Haaxman, boeken waaruit ook al blijkt hoe belangrijk Indië voor de beeldende kunst is geweest.

Ik roep wel eens dat ongeveer vijf procent van onze cultuur iets met Indië te maken heeft: Indische woorden in onze taal, Indische romans in onze literatuur, Indische elementen in de architectuur, Indische gerechten in onze keuken, en de aandacht voor Indië in de meest uiteenlopende terreinen van de wetenschap, van al die verschillende talen tot het adatrecht. Mijn wilde schatting wordt aardig bevestigd door recent onderzoek. Uit de Leidse doctoraal-scriptie van Marloe Bindels, getiteld *Oost-Indië in De Gids 1837-1899* (1993), blijkt dat ongeveer zeven procent van de inhoud van ons belangrijkste culturele tijdschrift in die periode aan het Rijk van Insulinde gewijd was. In een 'Musée Imaginaire' van de negentiende eeuw mag Indië dus niet ontbreken. En als ik dan toch mag kiezen, dan neem ik deze romantische prent van dit aardse paradijs in de tropen.

Peter van Zonneveld